

STRAH: DRUŠTVENO PAMĆENJE I (NE)NARATIVNI OTPOR

Odgovarajući istovremeno na teorijske poticaje afektivnog obrata (Ticineto Clough i Halley 2007; Hoggett i Thompson 2012) i, s druge strane, na konkretne etnološke, folklorističke i antropološke izazove u suvremenom lokalnom i globalnom životu, autorice radova u ovom tematskom bloku provode svoja istraživanja u okviru projekta “Naracije straha: od starih zapisa do nove usmenosti” (2017 – 2021) koji financira Hrvatska zaklada za znanost. Cilj projekta je istraživanje osjećaja straha u njegovim trajnim i promjenjivim pojavnostima kao arhetipskog i modernog, individualnog i društvenog stanja, i to iz perspektive različitih društvenih i humanističkih disciplina, i u uvjerenju da strah predstavlja jedan od najvažnijih simptoma suvremenosti, te da njegovo osvještavanje, pripovijedanje, opisivanje i razumijevanje može pomoći konstruktivnim promjenama individualne i društvene svijesti.

Dok je u anglosaksonskoj literaturi procvat teorijskog, pretežno politološkog i sociološkog promišljanja “kulture straha” (Furedi 2002) nastupio nakon atentata na WTC, i nakon toga se periodično reaktivirao slijedom političkih događaja koji su budili zabrinutost i zebnju kao što su američki predsjednički izbori 2016. godine (Nussbaum 2018), u ovom su dijelu Europe cijelo desetljeće ranije pad komunizma i raspad SFRJ obnovili traume “kratkog stoljeća” (Hobsbawm 2009), vraćajući na povijesnu scenu nasilje i strah od drugoga, nakon kratkog razdoblja u kojem se činilo da racionalnost prosvjetiteljskog projekta (u njegovim varijantama s obje strane željezne zavjese) doista može učiniti da “čovjeka prestanu boljeti zubi” – kako je to, prema predaji, o socijalizmu ironično kazao Krleža. Upravo je domaća etnologija bila među prvim znanostima koje su početkom devedesetih zabilježile novo stanje straha (Čale Feldman, Prica i Senjković 1993).

Prilikom definiranja istraživačkog polja projekta “Naracije straha”, suradnice su imale u vidu da je popis suvremenih strahova golem, ali su ipak podrazumijevale da je on manje-više konačan, ne sluteći da bi mu se još prije kraja projektnog razdoblja, i upravo u zadnjim fazama pripreme ovog temata, mogla pridodati nova globalna stavka – straha od pandemije novog koronavirusa. I dok se u jeku pandemije činilo kako se cijeli svijet pretvorio u jedinstvenu afektivnu zajednicu prožetu strahom, s njezinim jenjavanjem postaje jasnije kako je ona još jednom među ljudima nepravedno podijelila strahove koji će, za neke više a za druge manje, trajati i dugo poslije pandemijskog izvanrednog stanja. Kako je to netom prije završetka svog terenskog istraživanja u zapadnoj Slavoniji stigla

zabilježiti Renata Jambrešić Kirin, pandemija je među njezinim sugovornicima nametnula usporedbu s ratom u devedesetima (prema osobnim iskustvima), i sa starijim, prethodnim ratovima (prema nataloženom generacijskom afektivnom nasljeđu). Što je uistinu zajedničko pandemiji, ratu i nekim drugim izvorima strahova, još će sigurno dugo vremena biti predmetom etnoloških, folklorističkih i antropoloških istraživanja.

Prva dva rada u ovom tematu posvećena su afektivnoj atmosferi u ratnim nasljeđem i tranzicijskim promašajima obilježenim hrvatskim regijama zapadne Slavonije i Like, za koju Jelena Marković nalazi definiciju "prostora kolektivne anksioznosti". Metodom participativne etnografije i folklorističkim senzibilitetom za (ne)verbalne žanrove, uz svijest o emotivnoj i političkoj impliciranosti istraživača, te uz oslonac na teoriju afekata i studije pamćenja, Jambrešić Kirin i Marković uspijevaju razotkriti teže uočljive puteve iskazivanja straha. Nalaze ih mimo komemorativnih ritualnih praksi, medijskog zastrašivanja, političkog i vernakularnog govora mržnje, te mimo naracije, elaboracije, iskazivanja samog – u krajnjem obliku ne-kazivanja, na koje se fokusira istraživanje Jelene Marković. U njezinu radu niz impresivnih izvadaka iz razgovora sa svjedocima pokazuje kako šutnja također ostvaruje komunikaciju.

Druga dva rada posvećuju se načinima na koje suvremena umjetnost prikazuje i podriiva univerzalne ljudske strahove. Suzana Marjanić bavi se strahom od trudnoće kao ujedno arhetipskim i modernim, primordijalnim i konstruiranim, te osobnim i društvenim strahom, i to u umjetničkim obradama koje mu se suprotstavljaju. Te obrade pokazuju kako izazovno umjetničko korištenje motiva trudnoće može poput cjepiva postati sredstvom stvaranja imuniteta na zastrašivanje, osobito u onih kojima je društvo namijenilo da se boje, kao što su to žene. Una Bauer uzima formu tragedije kao najstariju umjetničku, te uz nju i teorijsku obradu osjećaja straha, ali je promatra u kontekstu postdramskog kazališta u kojem se tragično oslobađa narativnog i dramskog, kao i svoje dugovjeke usidrenosti u ljudskim sudbinama i pričama, te se manifestira kroz materijalno, senzorno i vizualno, čineći susret gledatelja s vlastitom jezom još strašnjim.

Provodna nit tematskog bloka želi biti upravo alternativno iskazivanje, te s njime nadilaženje i otpor strahu, o kojima ovi radovi govore i onda kad se čini da u regionalnoj suvremenosti, u globalnom stanju ili u umjetničkoj produkciji vide uglavnom tjeskobu i potištenost.

Natka Badurina

REFERENCES / LITERATURA

- Čale Feldman, Lada, Ines Prica and/i Reana Senjković, ed./ur. 1993. *Fear, Death and Resistance. An Ethnography of War. Croatia 1991–1992*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, Matica hrvatska, X-Press.
- Furedi, Frank. 2002. *Culture of Fear*. London, New York: Continuum.
- Hobsbawm, Eric. 1994. *The Age Of Extremes. The Short Twentieth Century. 1914 – 1991*. New York: Vicing Penguin. (Hobsbawm, Eric. 2009. *Doba ekstrema. Kratko dvadeseto stoljeće. 1914. – 1991*. Zagreb: Zagrebačka naklada.)
- Hoggett, Paul and/i Simon Thompson, ed./ur. 2012. *Politics and the Emotions. The Affective Turn in Contemporary Political Studies*. London: Bloomsbury.
- Nussbaum, Martha C. 2018. *Monarchy of Fear. A Philosopher Looks at Our Political Crisis*, New York: Simon & Schuster.
- Ticineto Clough, Patricia and/i Jean Halley, ed./ur. 2007. *The Affective Turn. Theorizing the Social*. Durham: Duke University Press.